

REFTERS EN SPEELPLAATSEN: CONTEXT EN PROBLEEMSTELLING

Leen Dom en Linde Van Reusel – februari 2019

Maaltijden zijn cruciale onderdelen van het leven en van de dag (Harbers et al., 2002; Barnes et al., 2013). Eten is uiteraard nodig om te overleven, maar de maaltijd is ook een manier om sociale relaties vorm te geven en een dagritme aan te bieden (Harbers et al., 2002). Ook schooldagen krijgen dankzij **middagpauzes** een ritme. Op **basisscholen** (kleuter- en lagere scholen) lijken heel wat kinderen hun middagpauze niet aangenaam te vinden. Dat merken we tijdens observaties in vorige en huidige onderzoeksprojecten (Value¹, AMIF²), tijdens stagebezoeken en in gesprekken met directeurs, leraren en ouders. Ook het weinige onderzoek dat over dit thema gepubliceerd werd (Kint, 2016; Peleman & Van Laere, 2019), wijst in dezelfde richting.

Kinderen brengen op een gemiddelde schooldag ongeveer even veel tijd door in de klas als buiten de klas, zo concludeerden Peleman en Van Laere (2018) die kleuters observeerden tijdens speeltijden en middagpauzes. **Kleuters** verblijven tijdens deze momenten in grote groepen, met weinig begeleiding. De observaties tonen aan dat vooral in de scholen waar in de refter veel drukte heerst, waar veel kinderen samen zijn en weinig begeleiding is, kinderen moeilijk tot eten komen, lang blijven zitten en zelfs in slaap vallen. Ook ontstaan er op de speelplaats heel wat conflictsituaties tussen kinderen. De speeltijden en de speelplaats kunnen erg stresserende momenten zijn. De meeste kleuters komen door die angst niet tot spelen. Kint (2016) observeerde het welbevinden van kleuters tijdens de middagpauze en kwam tot de conclusie dat ongeveer 1 op 6 kinderen een laag welbevinden had.

Ook de **kinderen van de lagere school** ervaren de middagpauzes niet altijd positief. We vonden aanknopingspunten in het tijdbelevingsonderzoek van Johan Meire (2013). Hij concludeert dat kinderen nood hebben aan grip op hun tijd, wat tijdens 'vrijere momenten op school' vaak ontbreekt. Deze bevindingen bevestigen wat Van Daalen (2005) ondervond, namelijk dat *"de tijd die kinderen tussen de middag in groepsverband doorbrengen collectief bestede tijd is, tijd waarin kinderen voortdurend afhankelijk zijn van veel anderen, zonder dat ze met iets gemeenschappelijks bezig zijn zoals op school het geval is"*. *"Om twaalf uur"*, zo schrijft Van Daalen (2005: 57), *"veranderen de sociale verhoudingen en het gedrag van kinderen. De regels gelden niet langer, structuur ontbreekt, kinderen hebben 'vrije tijd', kunnen eten en spelen, dingen die ze thuis ook in hun 'vrije tijd' doen maar in de context van de overblijf krijgen deze dingen iets onbepaalds en iets onvrij's."* Voor Engelse basisscholen zagen Daniel en Gustafsson (2010) een spanning tussen de verwachtingen van kinderen en de agenda van de school en de overheid. Terwijl de kinderen de middagpauze zagen als een moment om te relaxen, met vrienden samen te zijn en even uit de normale routine van de schooldag te stappen, zette de overheid in op gezonde voeding en duidelijke afspraken. Heel wat scholen werken met vaste, toegewezen plaatsen terwijl kinderen bij hun vrienden willen zitten en gezellig praten. Een ander discussiepunt is dat kinderen zelf willen beslissen wanneer ze genoeg hebben en van tafel gaan om te spelen. Die vrijheidsbeperkingen leiden tot frustratie bij de kinderen.

¹ Value is een Erasmus+ project waarin het Expertisecentrum Pedagogische Ondersteuning in Kinderopvang en School samen met VBJK, Erasmushogeschool, de VGC en ONA onderzoekt hoe alle professionals in het kleuteronderwijs (assisterende en core professionals) samen zorgzaam kleuteronderwijs kunnen organiseren.

² Amif was een project van de stad Antwerpen, VBJK en het Expertisecentrum Pedagogische Ondersteuning in Kinderopvang en School, ondersteund door het Europees Fonds voor Asiel, Migratie en Integratie van de Vlaamse Overheid over kleuterparticipatie door ouderbetrokkenheid (specifiek gericht op 3de landerouders).

Uit gesprekken met **ouders** over het thema blijkt dat de middagpauze van kinderen een emotioneel onderwerp is. Vooral ouders van de jongste kleuters maken zich zorgen. "*Voor veel ouders van jonge kleuters is niet de klas het struikelblok, maar de refter of de speelplaats. Kinderen plakken tegen de muur en wachten tot de speeltijd voorbij is.*" (Vandenbroeck in Klasse, 2017). Maar ook ouders van oudere kinderen zijn bezorgd. Net zoals de kinderen hechten ouders vooral belang aan de sociale aspecten van de maaltijd zoals volwassenen en kinderen die samen lunchen, een gedekte tafel en tijd maken zodat iedereen rustig kan eten (Smit, 2007).

Eén van de redenen waarom de middagpauze een probleem vormt in heel wat scholen is het **ontbreken van een wettelijk kader**. Basisscholen zijn verplicht om één uur middagpauze te geven. Elke school moet instaan voor opvang en toezicht tijdens de periode van 'normale' aanwezigheid van kinderen. Dat is vanaf 15 minuten voor de eerste les 's ochtends tot 15 minuten na de laatste les 's middags, en vanaf 15 minuten voor de eerste les 's middags tot 15 minuten na de laatste les 's middags (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, 2019). Wat in de tijd daartussen gebeurt is niet wettelijk geregeld en het **Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming** voorziet hiervoor geen middelen.

Tijdens de periode van 'normale' aanwezigheid wil het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming garanderen dat het basisonderwijs voldoet aan **kwaliteitseisen**. Ze stellen minimumdoelen voorop op vlak van kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes. Voor de kleuterschool zijn dat na te streven ontwikkelingsdoelen. Voor de lagere school zijn dat eindtermen die bereikt moeten worden. (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, 2019). 'Mens en maatschappij' is één van de leergebieden waar minimumdoelen voor opgesteld zijn. Die bepalen dat de **kleuterschool** kleuters helpt om competenties te ontwikkelen om zich goed te voelen in allerlei situaties en zich uit de slag te trekken. Dat sociaal-emotionele aspect halen Peleman & Van Laere (2018) en Kint (2016) ook aan door te verwijzen naar het belang van een rustmoment en het grote aantal conflictsituaties tijdens de middagpauze. Voor de **lagere school** legt de overheid binnen dit leergebied de nadruk op het stimuleren van een positieve houding ten aanzien van zichzelf en de omgeving. Aandacht hieraan besteden in het onderwijs betekent: kinderen helpen om mensen te **begrijpen** en op een adequate wijze met zichzelf en anderen **om te gaan** (Vlaams ministerie van Onderwijs en Vorming, 2019). Naast de sociaal-emotionele factor staan binnen dit leergebied omgaan met de tijd en hierbij een zekere mate van autonomie hanteren voorop. Meire (2013) en Van Daalen (2005) bevestigen hoe belangrijk het voor kinderen is om greep te krijgen op de tijd tijdens middagpauzes. Daniel & Gustafsson (2010) verwijzen in hun onderzoek dan weer naar het aandeel van autonomie voor leerlingen. Hoewel er dus geen wettelijk kader is voor de middagpauze of de periode die buiten de 'normale' aanwezigheid van kinderen valt, kunnen we vanuit de minimumdoelen en eindtermen en voorgaand onderzoek wijzen op een aantal aspecten die de middagpauze kwaliteitsvol maken.

Het **departement Welzijn, Gezin en Gezondheid** voorziet evenmin een wettelijk kader. Sinds 2003 wordt er gewerkt aan een nieuw organisatiemodel voor de opvang en vrije tijd van schoolkinderen. Op 1 februari 2019 werd er een voorstel van decreet ingediend (Schrijvers et al, 2019). Dat decreet moet in de loop van de volgende maanden nog besproken en gestemd worden. Opvallend is dat het voorstel de middagpauze expliciet uitsluit. Dat gebeurde ondanks het advies van de Vlaamse Onderwijsraad (2015) die de noden aan middelen voor het basisonderwijs aankaart.

Gegevens **over de organisatie van de middagopvang** zijn schaars. Uit het rapport van Hedeboom (2013) blijkt dat de middagpauzes vooral door de scholen zelf georganiseerd worden. Slechts 10% van de formele opvangorganisaties organiseert opvang tijdens de middag. Uit een bevraging van Antwerpse basisscholen (n=175) over hun aanbod van buitenschoolse opvang blijkt dat de scholen voor de middagopvang vooral een beroep doen op leraren en zorgleraren (81,8%) en vrijwilligers (63,5%). 82% van de scholen geeft aan een uittreksel uit het strafregister te vragen aan opvangpersoneel, bijna 70% verwacht een attest van medische geschiktheid. In mindere mate worden ook pedagogische

kwalificaties (28%) en EHBO-kennis (23%) gevraagd. Tijdens het eten wordt in bijna twee derde van de scholen 1 begeleider per 30 kinderen voorzien. Voor de rest van de middagpauze voorziet de grootste groep scholen 1 begeleider per 50 kinderen. De meeste scholen vragen voor de middagopvang aan ouders een bedrag per middag dat tussen 0,50 en 1€ ligt (stad Antwerpen, 2018). Kint (2016) vond daarnaast dat ook kinderverzorgsters, onderhoudspersoneel en leerlingen van het 5de en 6de leerjaar ingeschakeld worden tijdens de middagopvang.

Leraren en directeurs ervaren de middagpauze als lastig (Kint; 2016 en eigen gesprekken met directeurs en leraren). Regelmatig is er discussie over wie de middagpauze op zich moet nemen en goede vrijwilligers vinden is moeilijk. Directeurs geven aan nood te hebben aan professionalisering van de middagbegeleiders. Zij benadrukken de pedagogische mogelijkheden van de middagpauze. Kinderen leren tafelmanieren, voldoende eten, alles proeven, samen in groep aan tafel zitten, voor elkaar zorgen en gesprekken voeren met andere kinderen en begeleiders. Daarnaast verwijzen ze naar het belang van spelen en bewegen tijdens de middagpauze.

Voor de **andere toezichthouders** dan leraren zijn de middagpauzes evenmin makkelijk. Zowel kinderen, leraren als ouders kijken op hen neer. Kinderen stellen hun gezag vaak op de proef en leraren en ouders negeren hen grotendeels (Van Daalen 2005).

Concluderend kunnen we stellen dat de middagpauze zowel beleidsmatig als op vlak van onderzoek 'de vergeten uithoek van het onderwijs' (Van Daalen, 2005) is. Expertise en handvatten om middagpauzes aangenamer te maken, zijn schaars. Nochtans is de pauzetijd een ideale plaats waar 'zorgen' en 'leren' kunnen samengaan. In internationaal onderzoek over 'early childhood education' gaan immers meer en meer stemmen op om vanuit deze holistische benadering aangeduid als 'educare' (Hamington, 2004; Van Laere, 2017) naar onderwijs te kijken. In die zin is het belang van een aangename middagpauze, die tevens een vorm is van sociaal leren, essentieel, niet alleen voor de jongste kleuters maar voor alle kinderen. **In dit project willen we nagaan hoe basisscholen tot een kwaliteitsvolle middagpauze kunnen komen.**

BIBLIOGRAFIE

Barnes, S.; Waseliewska, A.; Raiswell, C. & Drummond, B.; (2013) Exploring the mealtime experience in residential care settings for older people: an observational study. *Health and Social Care in the Community*. 21(4), 442-450.

Daniel, P. & U. Gustafsson (2010). School lunches: children's services or children's spaces? *Children's Geographies*. 8 (3): 265-274.

Departement Onderwijs en Vorming (2018). Vlaams onderwijs in cijfers. Geraadpleegd via: <https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/vlaams-onderwijs-in-cijfers-2017-2018> (25/02/2019)

Dedding, C. Jurrius, K. Moonen, X. Rutjes, L. (2013). *Kinderen en jongeren actief in wetenschappelijk onderzoek*. Houten: Lannoo.

Hamington, M. (2004). *Embodied care: Jane Addams, Maurice Merleau-Ponty and Feminist Ethics*. Urbana: University of Illinois Press.

Harbers, H., Mol, A. & Stollmeyer, A. (2002). Food matters. Argument for an ethnography of daily care. *Theory, Culture & Society*, 19 (5/6): 207-226.

Hedebouw, G. (2013). *Naar een nieuw organisatie-model voor de opvang en vrije tijd van basisschoolkinderen in Vlaanderen. Bevraging van de actoren*. HIVA, K.U. Leuven.

Kint, I. (2016). *Het welbevinden van de jongste kleuters tijdens de middagpauze in het kleuteronderwijs*. Masterproef tot het behalen van de graag van Master of Science in het Sociaal Werk. Universiteit Gent.

Klasse (2017). *Wat houdt ouders tegen om hun kleuter naar school te sturen?* Geraadpleegd via <https://www.klasse.be/75743/wat-houdt-ouders-tegen-kleuter-naar-school-sturen/>.

- Meire, Johan (2013). *Over vrijbuiters en ankertijd. De tijdsbeleving van kinderen onderzocht*. Brussel: Kind en Samenleving.
- Mortelmans, D. (2009). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leven/Den Haag: Acco.
- Peleman, B. & K. Van Laere (2018). Zorg en leren bij de jongste kleuters. In: Vandenbroeck, M. (2018). *De staat van het kind. Het kind van de staat. Naar een pedagogiek van voorschoolse voorzieningen*. Gompel&Svacina: Oud-Turnhout/'s Hertogenbosch.
- Schrijvers, K., Jans, L., De Meulemeester, I., Jans, V. en E. Wouters (2019). *Voorstel van decreet houdende de organisatie van buitenschoolse opvang en de afstemming tussen buitenschoolse activiteiten*. Geraadpleegd via <https://www.vlaamsparlement.be/parlementaire-documenten/parlementaire-initiatieven/1300309>. (25/02/2019).
- Smit et al. (2007). *Brood en spelen. Condities voor een optimale tussenschoolse opvang*.
- Stad Antwerpen (2018). *Rapport aanbod buitenschoolse opvang 2018*. Niet gepubliceerd.
- Steunpunt Migratie en Integratie (2014). *Maak het verschil op de speelplaats. Inspiratie voor positieve interactie tijdens de pauze*. www.verscholopdespeelplaats.be (21/02/2019).
- Tjepkema, S. Verheijen, L. Kabalt, J. (2016). *Waarderend veranderen*. Amsterdam: Boom.
- Valkenburg, B., Baukema, L., Almekinders, C., and Tromp, C. (2009). *Research in Action*. In: Research in action: Theories and practices for innovation and social change (pp 15-29). C. Almekinders, L. Beukema, C. Tromp (eds). Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- Vandeuren, J. (2015). Nota van de Vlaamse Regering over de krachtlijnen voor een nieuwe organisatie voor de opvang en vrije tijd van kinderen. Geraadpleegd via <https://www.vlaamsparlement.be/parlementaire-documenten/parlementaire-initiatieven/1026050>. (28/01/2019)
- Vandenbroeck, M. (2018). *De staat van het kind. Het kind van de staat. Naar een pedagogiek van voorschoolse voorzieningen*. Gompel&Svacina: Oud-Turnhout/'s Hertogenbosch.
- Van Daalen, R. (2005). *Overgebleven werk. Kinderen tussen de middag op school*. Amsterdam, Nederland: Het Spinhuis.
- Van Laere, K. (2017). *Conceptualisations of care and education in early childhood education and care*. Doctoraat ingediend tot het behalen van de academische graad van Doctor in het Sociaal Werk. Universiteit Gent.
- Verdonschot, S. Keursten, P. van Rooij, M. (2009). *Samen vernieuwen in de praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming (2019). *Onderwijsdoelen*. Geraadpleegd via: <https://onderwijsdoelen.be/>. (25/02/2019)
- Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming (2019). *Schooljaar, schoolweek, schooldag in het basisonderwijs*. Geraadpleegd via <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/schooljaar-schoolweek-schooldag-in-basisonderwijs>. (28/01/2019);
- Vlaams Instituut Gezond Leven (2017). *Gids. Richtlijnen voor Vlaamse scholen over schoolmaaltijden*. Geraadpleegd via: https://www.gezondleven.be/files/voeding/schoolmaaltijdengids_2018.pdf (21/02/2019)
- Vlor (2015) Advies over de conceptnota 'Krachtlijnen voor een nieuwe organisatie voor de opvang en vrije tijd van schoolkinderen'. Geraadpleegd via <https://www.vlor.be/adviezen/advies-over-de-conceptnota-over-de-opvang-en-vrije-tijd-van-schoolkinderen>. (28/01/2019).